

Ifjúság: autoriter lázadók

Gábor Kálmán szociológussal Rádai Eszter készített interjút

A fiatal korosztályok körében végzett vizsgálatok cáfolják azt a korábban közkeletű vélekedést, hogy az ifjúság - amely természeténél fogva lázad és természeténél fogva radikális - szükségképpen progresszív, egyúttal baloldali nézeteket vall, magától értetődően követi a szabadság, az egyenlőség és a testvériség értékeit. A legutóbbi, egyetemisták körében végzett vizsgálatok pedig e réteg korábbiaknál erősebb jobbratulódására, sőt, a szélsőjobbaldali eszmékkel való egyre mélyebb és kiterjedtebb azonosulására hívják fel a figyelmet, mondja a Felsőoktatási Kutatóintézet ifjúságkutató-csoportjának vezetője.

- Az ifjúságkutatók mivel magyarázzák ezt a jelenséget?

- Az ifjúságszociológiában ez a kérdés már a nyolcvanas években fölvetődött, Jürgen Zinnecker és Meredith Watts már akkor megállapította, hogy "Széles történelmi távlatból szemlélve valószínűtlen, hogy a progresszív politikai nézetek és az ifjúságcentrizmus között szükségszerű pszichológiai vagy életkori összefüggés állna fenn. Az ifjúságnak elkülönült társadalmi osztályként való percepciója, a felnőtt hatalom elutasítása és a független társadalmi és szexuális életvezetés vágya más történelmi korszakokban más társadalmi mozgalmakhoz is kapcsolódhat. Elképzelhető, hogy a politikai tartalom, a kifejezés konzervatív vagy nacionalista vagy más egyéb társadalmi-politikai stílushoz kötődik, feltéve, hogy ilyen formák rendelkezésre állnak, és képesek arra, hogy az ifjúsági lázadás hordozójául szolgáljanak."

- A magyarországi ifjúságkutatás mikor figyelt fel erre a jelenségre?

- A 80-as évek második felében, amikor az első közös, nyugatnémet-magyar összehasonlító vizsgálat zajlott, egyébként az volt az első komolyabb hazai vizsgálat is ebben a tárgyban. Akkor a mi megközelítésünk szembe is fordult a tradicionális, ma is nagy hatású ifjúságszociológiával, amit Gázsó Ferencék képviseltek, mi ugyanis - összhangban a nyugati kutatások tapasztalataival - azt állítottuk, hogy kialakulóban van egy önálló ifjúsági identitás, vagyis a modern társadalomban a fiatal nemzedék mint önálló réteg jelenik meg. Addigra egyébként Nyugat-Európában ez már teljesen nyilvánvaló volt, és az is láthatóvá vált, hogy a 60-as években még a baloldali radikalizmushoz, illetve az újbaloldalhoz kötődő diákmozgalmak a 80-as évekre egyre közelebb kerültek a jobboldali, konzervatív értékvilághoz és mozgalmakhoz. Kicsit később, 90-ben pedig egy nemzetközi, kelet-nyugati ifjúsági konferencián már az is felvetődött, hogy ha a kelet-európai országokban a rendszerváltással feltételezhetően felgyorsuló ifjúsági korszakváltás a már meglévő és tovább éleződő rendkívüli társadalmi különbségek viszonyai között fog végbemenni, akkor vele párhuzamosan valószínűleg megszorodnak és fölerősödnek az erőszakos és szélsőséges cselekvések is.

- A fiatalság feltámadó vonzódása bizonyos konzervatív, sőt, szélsőjobbaldali, esetleg erőszakos ideológiákhoz tehát csak Kelet-Európában számít újdonságnak, csak nálunk áll a közvélemény döbbenet e jelenség előtt, mintha valami rendkívüli, csak ezen a tájon felbukkanó jellegzetesség lenne. Pedig ezek szerint ez a huszadik század végének és a huszonegyedik század elejének mindenféle tapasztalható fejleménye.

- Igen, nálunk valamiért a közvéleményben egészen mostanáig élt a 60-as évek nagy illúziója: hogy az oktatás expanziója, az egyetemre járás kiterjedése meg fogja teremteni az esélyek egyenlőségét, és mindenki előtt megnyitja a felemelkedés útját. És akkor majd az etnikai konfliktusok és a rasszizmus is megszűnik, és eljön a multikulturalizmus gyönyörű világa. Pedig már a nyolcvanas évekre kiderült, és ezt először Angliában mutatták ki, hogy van egy underclass, a fiatalok egyharmada tartozik bele, amely kihullik a társadalomból. És ez a "munkanélküliségi forgatókönyv" előhossa és felerősíti az előítéleteket és az etnikai konfliktusokat.

Ráadásul mindez épp akkorra vált nyilvánvalóvá Nyugat-Európában, amikor a globalizáció minden korábbi kérdést új módon vetett fel. Például a fiatalok individualizációjának kérdését is, amely mind erőteljesebb, és ez magában hordja - épp a kiszámíthatatlantól, a változásoktól való félelem miatt - a nemzeti identitás erősödését, a konzervatív értékek felé fordulást. Emlékszem, mennyire megdöbben a 90-es évek elején egy finn kolléganő, Helena Helvé, aki az ifjúság értékrendszerével foglalkozott, amikor először szembesült a helsinki fiatalok idegengyűlöletével.

A másik intő jel a 80-as években az volt, amit nem csak mi, a keletnémet kutatók is tapasztaltunk, hogy megjelent az agresszió és az erőszak, de a nyolcvanas évek végén még inkább csak a szakmunkás tanulók körében. De várható volt, hogy tovább fog erősödni és terjedni.

- Miért és hogyan függ össze mindez az "ifjúsági korszakváltás" folyamatával?

- Az ifjúsági korszakváltás legfontosabb jellemzője az ifjúsági életszakasz meghosszabbodása. Látjuk, egyre korábban válnak önállóvá a fiatalok, ma már ezt tizenhárom-tizennégy éves korra teszik, miközben tovább járnak iskolába, később kezdenek dolgozni, és sokkal későbbre kerül - ha egyáltalán - az önálló családi élet megteremtése. És ez a kvázi önálló élet - mert ezt a feltételrendszert a jóléti társadalom számos vonatkozásban teljesíti is az ingyenes felsőoktatással és más ingyenes szolgáltatásokkal, a diákhitelrendszerrel stb. - azt is jelenti, hogy az ifjúság mint a társadalom új, önálló rétege jelenik meg, amelyen belül a nálunk mintegy négyszázezer főt számláló, az ifjúság 25 százalékát kitevő, önálló jellemzőkkel rendelkező egyetemista csoport bizonyos tekintetben egy további réteget képez, ez az egyik legmarkánsabb csoportja ma a 15 és 29 éves fiataloknak, és ez a réteg már tényleg a középosztályosodás terméke.

- Sajátos, rá jellemző életformával...

- Így van, és ezt még tetézi a szocializációs feltételrendszer megváltozása: a média világa, a kereskedelmi csatornák, amelyek teljesen erre a rétegre építenek, és a fogyasztói ipar, amelynek legfontosabb célközönségévé az ifjúság vált.

- De hogyan tarthatjuk az ifjúságot önálló rétegnek, amikor pedig olyan sokféle, az ipari tanulótól a külföldön sokadik diplomáját szerző egyetemi hallgatóig, a zsákfaluban élő, funkcionális analfabéta roma fiataltól a yuppie-ig? Hiszen ez a korcsoport majdnem annyira differenciált, mint maga a teljes társadalom.

- Ezért az ifjúsági korszakváltás másik - ugyancsak meghatározó - tendenciája az igen erőteljes individualizálódás: hogy egyre sokszínűbb változatai alakulnak ki az egyéni életutaknak. Ennek az ifjúságnak van egy leszakadó, underclass, társadalom alatti helyzetét

újratermelő része, és van egy mind komolyabb versenyhelyzetbe kerülő része, ez a bizonyos új, fiatal középosztály. Amely azonban ma már nagyon másképp él, mint az elődei, akik ha elvégezték az egyetemet, nagy biztonsággal számíthattak egy nagyjából stabil életútra. És nemcsak az öldöklő verseny miatt, hanem mert az életutak hagyományos ritmusa is fölborult. És lehet, hogy a férjét vagy a feleségét külföldre szólítja a karrier, miközben ő itthon találta meg a boldogulását. Ezek naponta fölvetődő konfliktusokat eredményeznek, amelyek következtében ez az új réteg - főleg Kelet-Európában, ahol korábban sokkal sivárabb, de biztonságosabb volt a világ - ma iszonyú nagy változást él át, mert ez a folyamat számára rendkívüli módon felgyorsult.

- Tehát ami Nyugat-Európában a hatvanas évek óta folyamatosan és fokozatosan zajlott le, az itt a rendszerváltást követően egyik pillanatról a másikra következett be, miközben a társadalmi különbségek is rendkívüli módon megnöttek.

- Így van, tehát ez egy kettős folyamat, amit együtt kell kezelni. A hagyományos baloldali megközelítéseknek egyébként épp ez az egyik komoly hiányossága: hogy nem tud egyszerre szembenézni ezzel a két folyamattal, a leszakadással és a középosztályosodással. Pedig szemben a Nyugat-Európában lezajlott korszakváltással, ahol a középosztályosodás és az oktatás expanziója kiegyenlítődést is jelentett a különböző társadalmi csoportok között, nálunk a legrosszabb forgatókönyv szerint alakultak a dolgok. Ezzel is magyarázható a fiatalok értékorientációjában, viselkedésében bekövetkezett konzervatív fordulat, a stabilitás iránti igény megnövekedése, és a védelmet ígérő, egyszerű és könnyen átlátható, kézenfekvő identitások keresése.

- Tehát az állam szerepének felértékelése, a nemzeti értékek iránti fogékonyság erősödése és a bezárkózás...

- Az állam és a nemzeti értékek felé, illetve egy bizonyos értelemben megfigyelhető a befelé fordulás, de az utóbbit azért óvatosan kezelném, ennek az események szerencsétlen egybeesése is lehet az oka. Mert nálunk az egyetemista réteg épp akkor kezdett tempósan és dinamikusán növekedni, és ezzel párhuzamosan a politikai érdeklődése kiszélesedni, amikor tagjai lettünk az EU-nak.

- És ez szerencsétlen egybeesés volt? Miért?

- Igen, az, és én ezért az egész magyar társadalmat, de benne különösen az értelmiséget tartom felelősnek. Mert a magyar társadalom becsukott szemmel ment az EU felé, azt gondolta az értelmiségi elitje is, hogy a csatlakozással minden problémánk meg fog oldódni. De hogy a változás miként hat majd a társadalom különböző rétegeire, azzal senki nem foglalkozott. Az pedig végképp nem érdekelt senkit, mit hoz a fiatalok számára.

És most, amikor tömegesen lépnek ki az egyetemekről a diplomával rendelkező fiatalok, derül ki, hogy az iskolai szelekció és szegregáció milyen nagy baj nálunk, és hogy nemcsak az oktatási rendszeré a felelősség, és nem is csak a politikáé és az államé, hanem az egész társadalomé: a lokális szintek, a helyi társadalmak, a családok, és minden egyes ember maga felelős azért, hogy mi történik a fiatalokkal. Nyugaton ez teljesen természetes. Angliában például, ahol legfejlettebb a civil társadalom, egy felelősségi-kommunikációs négyszög alakul ki: a fiatalokról beszélnek a szülők, a tanárok, maguk a fiatalok és a helyi hatalom képviselői is, egészen a rendőrig. Nálunk épp a közelmúlt eseményei mutatták meg, mennyire váratlanul érte például a rendőrséget a demonstrációkon megismert világ. Mert ott nem

mindenki volt vandál randalírozó, a többség az élménykultúrán felnevelkedett ifjúság volt, amely - nyilván azt híven, hogy valami valóságshow közepébe csöppent, fotózta és filmezte önmagát a barikádokon. Tehát a társadalom nem figyelt oda a fiatalokra, nagyon kevés olyan tér alakult ki például a magyar társadalomban, talán a Sziget fesztivál a pozitív példa, ezért is foglalkozunk vele, ahol a fiatalok legalább látószögbe kerültek. És a politikára sem nehezedik semmiféle nyomás, amely kényszerítené, hogy egyáltalán foglalkozzon ezzel a kérdéssel. Mert egy társadalomban nem elég az egyetemek kapuit megnyitni a feltörekvő fiatalok előtt, számukra karrierlehetőséget is kell nyújtani, kínálni, hiszen ezért vállalják a tanulást. Kiknek vannak ezzel kapcsolatban nehézségeik? Akik alsóbb rétegekből jönnek. Ha ennek nem találjuk meg az útját, akkor ő maga keresi meg őket, azok ellenében, akik szerint ebben akadályozzák, akik az útjában állnak.

- Kik teremthetik meg ezt a karrierlehetőséget az alsóbb rétegekből érkezők számára?

- Amikor Angliában tömegessé vált az egyetemre járás, bekövetkezett a felsőoktatás expanziója, akkor természetessé vált, hogy az egyetemeken munkáskultúrával foglalkoztak. Az első nagy tanulmányok a munkásfiatalokról ott születtek. Nálunk ezt még nem vették észre. És én úgy gondolom különben, hogy ez először természetesen a tanárok, az értelmiség, a baloldal feladata, mert az esélyegyenlőség baloldali érték. De lehet a keresztény egyház feladata is, ha felvállalja.

- De hogyan?

- Például sokkal nagyobb szerepet kellene adni a szakkolégista mozgalmaknak, ahol azokat a tudásokat lehetne megszerezni, amelyek a humán területeken fontosak igazán, mert egy zseniális matematikus mindenütt zseniális. De olyan háttérismereteket a humán területeken az órán nem fog tudni elsajátítani, amire pedig szüksége lesz az érvényesüléshez, és amilyeneket az elitből jött társai az anyatejjel szívta magukba.

- Kinek kellene ezeket létrehozniuk?

- Nézze, sokféle lehetőség van. Nyugat-Európában a harmincas években a katolikus egyháznak is voltak ilyen mozgalmi. Tehát szerepet játszhatnak ebben az egyházak, az értelmiség bizonyos csoportjai, a társadalom bizonyos civil szerveződései, a helyi közösségek, a politikai pártok.

- Megpróbálom elképzelni, mi történne, ha az egyházak elindulnának ebbe az irányba. Nyilván megpróbálnák ezt a missziót összekötni valamiféle térítő tevékenységgel, ami részükről érthető törekvés lenne, ám kiváltaná a liberális értelmiség bizonyos köreinek felháborodását, ami meg az ő részükről lenne érthető. Csakhogy így az egészből valami nagy, rosszízű politikai perpatvar kerekedne, amely aztán fel is emésztené az ügyet. Mert attól kezdve már a segítséget elfogadni, elutasítani is politikai állásfoglalás lenne. És hasonlóképpen járnának a politikai pártok is az efféle kezdeményezésekkel.

- Szerintem ez nagyon nagy baj, ezek a hadállások nagyon komoly problémát okoznak. Nálunk ha valamiben benne vannak az egyházak, az az ügy mindjárt politikai címkét is kap.

Pedig vannak olyan törekvések az egyházakon belül is, amelyek méltánylandók, szándékosan mondom többes számban, és amelyeket nem szabad elutasítani. Odáig azért el kellene jutni, hogy az nem probléma, ha valaki másképp vélekedik a világról, és mondjuk vallásos vagy

konzervatív. Persze csak abban az esetben, ha a társadalom fontosnak tartja a demokrácia értékeit.

- Visszatérve az ifjúság politikai orientációjának kérdéséhez: mit mutatnak a felmérések az agresszív, erőszakos ifjúsági kultúrák erősödéséről és terjedéséről?

- Nálunk ez a jelenség is sokkal ellentmondásosabb, mint mondjuk Angliában, ahol a 60-as években feltűnt a szkinhed kultúra. Mert ott sosem találkozott, sem másutt Nyugat-Európában a politikával, távol tartotta magát tőle, és persze a politika sem engedte soha közel magához semmilyen megnyilvánulását. Magyarországon nem így van, itt a jobboldal sosem volt hajlandó hermetikusan elzárni önmagától ezt az erőszakos jelenséget, miközben a társadalom többsége kezdettől fogva fasisztaként, rasszistaként bélyegezte meg, nem vette figyelembe, hogy ez a jelenség is - ha szeretjük, ha nem - az ifjúsági kultúra valamiféle terméke. Ezáltal oda is zárta a szkinhedeket a jobboldalhoz. Mára ezért is lett része a szkinhed ideológiának a trianoni trauma, egyúttal Trianon is feltöltődött a szkinhed ideológiával, ahogyan a globalizációellenesség is feltöltődött vele. Ennek következtében pedig az agresszív kultúra betüremkedett a fiatalok értékrendjébe.

- A fiatalság mely rétegeire vagy csoportjaira jellemző ez?

- A 80-as évek végén az alacsony státusú fiatalok körében terjedt, de csak nagyon szórványosan, és nem vált hatékony ideológiává. Aztán a 90-es években megjelent bizonyos elitgimnáziumok úgynevezett katonai tagozatos osztályaiban, például Egerben és Szegeden, ahol mint elit, érdekes információ terjedt el és vált gyakorlattá. És aztán a 90-es évek elején kezdett felfelé szivárogni.

- Hogy érti, hogy felfelé? Életkorban vagy társadalmi státus szerint?

- Mindkettőben. A gimnazisták körében is növekedett az elfogadás, és az egyetemisták körében is terjedt. De az erőszakos ideológiák látványosan csak a 90-es évek végétől hódítottak teret a fiatalok körében.

- Pontosan mikor zajlott le ez a fordulat?

- 1997/98-ban volt nekünk egy elit-vizsgálatunk, elsőéves jogáshallgatókat kérdeztünk meg szerte az országban, és akkor észleltük először a baloldali-liberális értékrend hegemoniájának megszűnését, egyúttal a konzervatív értékek vezető pozícióba kerülését az egyetemi hallgatók értékválasztásában. És akkor tapasztaltunk először ebben a körben vonzódást bizonyos erőszakos cselekvések iránt, és észleltük a posztkonvencionális vagy radikális politikai cselekvési formák iránti érdeklődést.

- Tehát a közvetlen részvétel előnyben részesítését a parlamenttel szemben, az aláírásgyűjtést, a különféle - engedélyezett és nem engedélyezett - demonstrációkat, házfoglalásokat, a különféle engedetlenségi mozgalmakat, még akár az erőszakot is.

- Igen, ha úgy vesszük, végül is a 60-as évek diákmozgalmai is ilyenek voltak, nemcsak baloldali, hanem a hagyományos demokráciafelfogás kereteit feszegető, értékrendjét megkérdőjelező, radikális mozgalmak, hiszen lényegükhöz tartozott az autoriter, tekintélyelvű rendszer elleni lázadás. Ami önmagában még nem jelentett és ma sem jelent feltétlenül a demokrácia és alapértékei elleni támadást.

- **Érdekes, hogy a radikális mozgalmak és a posztkonvencionális politikai cselekvés különféle megnyilvánulásai, általában a diákmovalmak, amelyek korábban az autoriter államot és a tekintélyelvű rendszert támadták, ma Kelet-Európában épp az autoriter állam és a tekintélyelvű rendszerek védelmét tűzik a zászlajukra.**

- Igen, ez a sajátossága a mi ifjúsági korszakváltásunknak, ami arra vezethető vissza, hogy a volt szocialista országokban az állami középosztály volt a leginkább privilegizált helyzetben. És épp ezek a privilégiumok kerültek most az egyetemisták egyre szűkebb csoportja esetében - akik mindmáig élvezik az állami kedvezmények teljes skáláját, az állami finanszírozást - veszélybe. Miközben ha megnézzük a hallgatók társadalmi hátterét, kiderül, hogy épp az ő szüleik iskolázottabbak és magasabb jövedelműek, és akik fizetnek az oktatásért, azok alacsonyabb presztízsű, alacsonyabban képzett, alacsonyabb jövedelmű családokból érkeztek. Tehát amikor a tandíj ellen tüntetnek, akkor bizonyos értelemben - ha szabad még Marxot idéznem -, "nem tudják, de teszik" alapon amellet is tüntetnek, hogy a legszűkebb elit privilégiumai fennmaradjanak. És akik tüntetnek, azok éppúgy lehetnek jobboldaliak, mint baloldaliak, mert az állam meghatározó szerepének a követelése nem csak a jobboldalon szokás.

- **Milyen érdekes, hogy hagyományos nemzeti és klasszikusan jobboldali, sőt, szélsőjobboldali jelszavak most épp a kádári privilégiumok fenntartását, megőrzését szolgálják.**

- Ezért sincs okunk csodálkozni azon, hogy épp az egyetemista fiatalok körében hódít ez az ideológia.

- **Mennyire hódít, mit lehet tudni erről? Az egyetemi ifjúság többsége vall ma ilyen nézeteket, vagy csak egy feltűnő, radikális, militáns kisebbség? És lehet-e tudni, milyen egyetemeken és milyen karokon hódít inkább, és hol kevésbé?**

- Ebben óvatos lennék, hiszen egy hajlamai szerint, természeténél fogva lázadó csoportról, rétegről van szó, amely most ráadásul nagyon komoly kihívások elé néz, vagy már benne is van. Az ifjúságkutatások egyik fontos megállapítása, hogy a fiatalok körében mindig vannak véleményformáló csoportok, amelyek rendkívül következetesek és rendkívül radikálisak. És úgy tűnik, hogy ezek a véleményformáló csoportok most jobban megszerveződtek a jobboldalon, mint például a baloldalon.

- **Hogyan képzeljük el ezeket a véleményformáló csoportokat? Kik a tagjai?**

- Olyan emberek csoportjaiként, akik és amelyek az ideológiát gyártják, több évfolyamon keresztül. Eleinte a MIÉP bizonyos térhódítása volt megfigyelhető, aztán a Jobbiké, most pedig különböző szélsőjobboldali mozgalmaké, a Hatvannégy vármegyéé, a Vér és Becsületé vagy legalábbis a szimpatizánsaié. Azért nehéz megbecsülni őket, mert valóban szűk csoportokról van szó, amelyek befolyása azonban most, amikor a fiatalok is érzik saját bőrükön a globalizáció hatásait, valószínűleg erősödni fog. Amiért a politikai osztály, és benne a baloldal is súlyos felelősséget visel, tudniillik sosem fordított gondot arra, hogy az ifjúság megértse és elsajátítsa a demokrácia gyakorlásához szükséges tudást. És ennek következtében létrejött egy olyan vákuum, amit a liberális és baloldali értelmiség is érez, és a politika is érzi, de ezeket látványos show-műsorokkal nem lehet helyettesíteni.

- Mire gondol? Például arra, hogy a pártok, mondjuk a szocialista párt a választási kampányában ilyesmikkel operált?

- Igen, és hirtelen megjelentek a fiatalok mint díszlet. De akár komolyan is gondolhatták, én most senki jóhiszeműségét és őszinteségét nem akarom kétségbe vonni, csak azt mondom, hogy a demokrácia kérdéseinek a megvitatása nem történt meg, és minden vizsgálatunk azt mutatja, hogy a magyar fiatalok állampolgári ismeretei, a demokráciával kapcsolatos ismeretanyaguk Európában a legalacsonyabb.

- Kelet-Európában is?

- El kell oszlatnunk azt a félreértést, hogy mi vagyunk Kelet-Európában a demokrácia élharcosai.

- Mennyire életkorfüggő mindaz, ami ezt a fiatalságot ma jellemzi? Az évek múlásával majd kinő mindebből, vagy viszi magával most kialakított értékrendjét? És a helyükbe lépők hasonló értékeket fognak-e vallani, vagy egészen másokat?

- Két ellentétes válaszom van erre. Az ifjúsági életszakasz kitolódása, meghosszabbodása azt jelenti, hogy van egy réteg, amely mindezekre fogékony. Ugyanakkor rendkívül dinamikus a réteg belső mozgása, tehát ha ma megkérdez egy huszonkét éves fiataalt a tizennyolc éves hűgáról, akkor kiderül, hogy ő azt a világot már nem ismeri. Tehát az új korosztályok belépése nagyon gyorsan történik, és mindenkinek széleseben változik a helye. A Sziget-vizsgálat azért is izgalmas, mert már tíz éve csináljuk, és követni tudjuk az egyes évjáratokat, és tudjuk, hogy a következő évek tizenöt-tizenhét évesei nem feltétlenül felelnek meg a mai tizenöt-tizenhét éveseknek.